

ПЪРВАТА ПУШКА

НИКОЛЯ
БЕЛОВЕЖДОВ

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Никола Беловеждов, *автор*

© Теодор Борисов, *редактор*

© Станимира Вътева, *отговорен редактор*

© Диана Благоева, *коректор*

© Александра Младенова, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2021 г.

ISBN: 978-619-7496-76-5

ПЪРВАТА ПУШКА

НИКОЛА
БЕЛОВЕЖДОВ

София
2021

Съдържание

За предговор	7
Записки по Копривщенското въстание през 1876 г.	9
Какво се е случило с Каблешкова и другарите му в Троянските колиби	135
За Волова и Икономова	139
Убитите копривщени съзаклятници по време на въстанието и после потъпкването му	141
Копривщени, проведени в заточение	143

За преговор

Настоящите записки съм написал още в 1879 г., когато се завърнах от заточение. През 1892 г. досъбрах още някои сведения за биографиите на апостолите Каблешкова и Бенковски (Хълтева)¹. Всичко съм записал тъй, както го зная, както е било – нищо няма измислено, нищо изкривено. Да издавам тези си записки не мислех сега, ала, по настояване на комитета „Апостол Тодор Л. Каблешков“ в Копривщица, решиха да ги напечатя. В тези записки читателят ще види как е станало въстанието в 1876 г., което докара освобождението на България от петстотингодишното робство: той няма обаче да срещне тук нито хвалби към едни, нито укори към други, заслужили на отечеството патриоти. Той ще види, че копривщени са изпълнили честно дълга си към отечеството, а ако някои ги укоряват в нещо, аз не искам от тези укорители друго, а да нап-

---

¹ Истинското име на Георги Бенковски е Гаврил Груев Хълтев. Навсякъде в текста е оставен авторовият вариант на неговата фамилия – Хълтев – бел.ред.

равят пък те сега нещо по-добро и по-патриотично,
защото и днес България се нуждае от дела велики, искрени,
патриотични.

София, 4 април 1901 г.
Никола Беловежов

Записки по Копривщенското въстание през 1876 г.

ВТракия, на юг от Стара планина, сред хълмовете стои скрито славното някога село Копривщица. Това село е заселено през XIV век с чисти българи, около падането на Българското царство под властта на турците. Според преданията селото е заселено от златишки и другадешни по-развитички българи, които не са могли да живеят в Златица след превземането ѝ от турците. Те избрали тази местност, която не била още омърсена от крака на завоевателя, с цел да запазят колко-годе независимия си дух и свободата си. Главното занятие на първите заселенци на Копривщица е било овчарството, защото и самата местност не е спомагала за развиване на други занятия. Първите заселенци нарекли селото си Копривщица (от „куп речници“, от които се образува голямата в селото река Тополница (Тополка), която се втича в река Марица при Татар Пазарджик).

При превземането на балканските села Копривщица и други балкански села сполучили да добият от завоевателите някои правдини както за самоуправлението си, тъй също и да носят особени облекла, оръжия и пр. Тези правдини се почитали от турците до тогава, докато в турската държава започнали да върлуват разните нехранимайковци като еничари, гаалии, кеседжици, делибаши и други. Тези разорители съсипвали три пъти селото и са принудявали жителите да се изселват. От онези времена са се заселили много копривщени в Пловдив, Одрин, Лозенград, Казанлък и другаде, дето са намидали по-спокоен живот.

В първата половина на миналото столетие, когато и в България започна да се проявява желание за просвета, в Копривщица имало добре уредено училище според тогавашния ред. Килийното образование в Копривщица е било доста старо. Сега има 100-годишни старци, които знаят да четат, и разправят, че са се учили още в детинство при стари попове или при даскали, които са се занимавали специално с учене на деца.

Гръцките владици не са смеели да се разправят с Копривщица. Те и рядко са посещавали селото. Няма оплаквания и от владишки данъци, каквито е имало по други места.

В черковния въпрос Копривщица и копривщени са взимали най-живо участие, ала тук аз няма да разправам за други събития, а ще се огранича само с публикуването на записките си по въстанието през 1876 г., и за да бъде то по-добре обяснено, ще захвана малко от по-рано.

Около 1864 г. в Копривщица се заселил панагюрецът Петко Т. Бояджиев, кундурджия² по занятие, на възраст около 25 г. Той учил занаята си в Цариград и Пловдив и се развил в школата на онези учители, които вдъхва-

² Кундурджия – обушар – бел.ред.

ха в тогавашната младеж любов към отечеството и омраза към всичко, що не е българско, а особено омраза към гръцките владици и изобщо към гръцкия народ, който всячески се трудеше да унищожи българщината. Споменувам за този заселенец, защото по-отпосле той става първи деец по политическото пробуждане на Копривщица, а на това най-много е спомогнало неговото живеене като чужденец. Той живеел в дюгена³ си, дето е било свободно както за тайни събрания, тъй и за посрещане и препращане на апостолите, тайните пощи и пр. Копривщените, като го смятали за странен, никак и не обръщали внимание на страниците, които посещавали дюгена му. При това той е минавал за протестантин, тъй щото и това обстоятелство още повече помагало за запазване на тайната.

През 1867 г., около Св. Троица, дошъл Левски за пръв път в Копривщица. Тогава се е образувал първият революционен комитет в Копривщица. Членовете на комитета са били: Петко Бояджиев, Иванчо Христов, Иванчо Личев – търговец в Цариград, Цоко Будин – търговец джелепин⁴, Васил Тошков – аптекар, и Нешо Брайков – учител в селото.

Първият този комитет нямал точно определена програма, по която да работи, но за своите работи бил наставляван от апостолите или лично, или с писма, или с доверени хора. За пръв път Левски задължил комитета да събира сведения за числото на мъжете, които са способни да носят оръжие, за оръжията и припасите, които се намират в селото, колко добитък има и колко храна. При това да издирва скришните места в планините около селото и да се труди по всякой начин да пробужда в населението мисъл за политическо осво-

³ Дюген – дюкян – бел.рег.

⁴ Джелепин – търговец на едър и дребен добитък – бел.рег.

бождение от турците. За да могат да се пазят тайно писмата на комитета, било обадено тайното мастило, с което трябвало да се пишат писмата. Това мастило не е било обадено на всички членове на комитета, а само на едного или двама⁵, защото се бояли да не бъде издадено. С това мастило се пишеше и през въстанието от 1876 г. и положително мога да кажа, че турските власти не можаха да открият състава му, ако и да желяха много това.

За да не се споменуват имената на селата и градовете, с които апостолите и комитетите ще кореспондират, на всяко село и град били давани нови – въстанишки, имена. На Копривщица е било дадено името „Горчица“.

Комитетът се е трудил да изпълнява длъжността си дотолкова, доколкото е било възможно в онези времена. Нови членове обаче не са приемани. Писма са изпращани, исканите статистики са събирани, но досега нищо от тогава не е запазено. Въстанието през 1876 г. отнесе и малкото документи, които бяха се опазили дотогава.⁶ Останалите живи членове на първия комитет не могат да разправят сега в подробности нищо от тогавашната си дейтелност.

През 1868 г. Левски дохождал пак. В същата година дохождали и Ангел Кънчев и Общи⁷, но дейтелността на комитета е оставала да се движи все в същия кръг.

⁵ Знаели са го само Бояджиев и Тошков – бел.авт.

⁶ В мене бяха запазени десетина тела от „Устав на Българския революционен комитет“ с червени корици, няколко писма от Левски, няколко копия от писма и статистики, които били изпращани до апостолите, и няколко броя от вестник „Свобода“. Всички тези книжа бях скрил на такова скришно място в къщата ни, дето не вярвах, че някой ще ги намери, ала когато се върнах от заточение и ги потърсих, един от чичовците ми събщи, че той ги изгорил. Той ги намерил, когато претърсвал къщата из всичките ъгли, за да дири скрити книжа, да ги не намерят турците – бел.авт.

⁷ Има се предвид Димитър Общи – бел.рег.

През тази същата (1868 г.) посетил селото и един царски шпионин. Това е било по панаира, който става в селото на Св. Троица. Шпионинът обаче нищо не е могъл да хване, защото добрият тогавашен копривщкия мюдюрин⁸, Мустафа, обадил, че в селото е дошъл шпионин, та селяните трябва добре да се пазят. Самият мюдюрин обаче не е знаел нито що ще да търси и що ще шпионира царския шпионин, нито пък от що трябва да се пазят селяните, но ей тъй, ага, е добър, селяните го обичат и той, човекът, иска да ги предпази от лоша-вини. Този шпионин престоял в Копривщица десетина дена, но нищо не е можал да занесе на своите господари.

Хаджи-Димитровата чета, която премина от Влашко през тази година, поразмърдала духовете, но след разбиването ѝ всичко пак утихнало и нашият комитет се ограничавал с много тайно проповядване за бъдеще по-честито въстание. Преди да бъде хванат, Левски още един път посетил Копривщица.

През 1873 г. се услових за учител в Копривщица. Същата година още се запознах с бай Петка и наскоро станаме добри приятели. Той наскоро ми повери тайната, в която всеки млад в онова време искаше да участва, а още повече един млад учител. Тогавашно от учителите се искаше много и те във всичко трябваше да бъдат първи и да служат за пример.

За политическата дейтелност на копривщкия комитет през 1873 – 1874 г. няма що да се каже, защото почти нищо не се работеше. През лятото на 1875 г. се приготвяше въстание в Загорско. В Копривщица се добиха сведения, че нови апостоли на свободата преминали от Влашко, и с нетърпение се очакваше заместникът на Левски, ала не дойде. Тази година се ознаменува

---

⁸ Мюдюрин – османски подуправител, стоящ начело на нахия, в чийто състав влизат малък брой селища – бел.рег.

само с дохождането в Копривщица на един бежанец от участниците в Старозагорското съзаклятие. Той беше покойният отпосле перушенски герой – Кочо Честименски, кундурадгия от гр. Пловдив. Той, щом узнал, че делото в Стара Загора било предадено и мнозина съзаклятници изловени, избягал пешком в Панагюрище и писал от там на стария си познайник и верен другар, Бояджиева, за патилото си. Бояджиев отиде пешком в Панагюрище, та доведе бай Коча в Копривщица. След като престоля два-три деня в стаята на бая Петка като гостенин, Честименски биде скрит в една стая в метоха под защита на гяда Кесария – духовник изповедник от Рилския манастир. Дядо Кесарий беше от народните калугери. Честименски стоя скрит докъде края на септември и пак тайничко си замина за Пловдив. Този път той нищо не бе пострадал.

През същата година си дойде в Копривщица и Тодор Каблешков, син на чорбаджията Лулчо Каблешков, брат на пловдивския Цоко Чорбаджи, който колеше и бесеше в целия тогавашен Филибелишки санджак. Чорбаджи Цоко, самозван „мемлекет векили“ (народен представител пред властите), никога не си допушаше дори и да помисли, че във Филибелишко ще има българи, противници на турския цар, на още и такива, които да желаят да падне неговото царство.

Понеже Каблешков отпосле става един от първите дейци – апостол на въстанието, то тук ще дам в кратки черти неговата биография.⁹

Тодор Лулчов Каблешков е роден на 1 януари 1853 г. в село Копривщица. На 6-годишната си възраст той, като всяко дете, бил заведен в училището. До 11-ата година се учил в селото, а отпосле бил проведен да се

---

⁹ Сведения за биографията на Каблешкова съм черпил от родителите му – бел.авт.

учи в Пловдив. В Пловдив той следвал три години, т.е. от 1864 до 1867 г. В тази година, по настояване на чича му Цока, той бил изпроводен в Цариградския турски лицей – училище, което в онова време имаше много добра препоръка, защото в него се преподаваше по френски и за свършившите в това училище се усмихваше светло бъдеще: те щяха да бъдат назначавани на завидни служби в турското царство.

Каблешков е бил един от първите ученици в училището. От няколко копия от негови писма, изпращани до родителите му и до други лица, се вижда, че той се е учил добре и внимателно следял за вървежа на училището. Жалко, че тези копия са без дата, тъй щото не може да се определи точно в коя година са писани.

През ваканцията на 1869 г. Тодор си е дохождал в село с турска ученическа униформа.

От ученическите му писма от Цариград се вижда, че той започнал да боледува, и освен това в края на 1870 г. и в началото на 1871 г. французкото влияние в Цариград започнало да отпада: турците започнали да говорят, че ще променят френските учители с турски и че в училището ще се преподава на турски език. Каблешков изказва желание да се завърне у дома си по тези две причини и наистина в началото на пролетта в 1871 г. той се завръща в Копривщица със слабо здраве.

Каблешков останал в Копривщица до 1873 г., за да поправи разстроеното си здраве. През това време той се занимавал с превеждане на романа „Граф Монте Кристо“, от който роман в 1875 г. аз сам видях у него преведена една голяма част.

В началото на 1872 г. по инициативата на Каблешкова се съставило в Копривщица Машинно дружество „Трудолюбие“, целта на което била да купи машини за разни ръкоделия и ако позволяват в бъдеще средствата

му, да построи и някаква фабрика за повдигане местната индустрия. С първите събрани пари била купена машина за плетене на чорапи.

Като видял здравето си поправено, Каблешков действал пред Компанията на Източните железници да се настани на служба по железницата. Той не искал нито да чуе тогава за предложението, което му направили селяните, да остане учител в селото. „Аз искам да работя помежду свободните хора“, казвал той често.

Каблешков скоро сполучил да вземе служба при железницата. По препоръката на Райнова (от Карлово) и Николова (от Елена), Каблешков бил назначен за ученик-телеграфист при Огринската станция в началото на 1873 г. В разстояние на 1 – 2 месеца той изучил добре телеграфната служба и след четири месеца бил назначен за телеграфист в Пловдив, дето стоял само един месец и бил назначен за началник на Беловската станция – служба много завидна в онова време и почти недостъпна за българина. Тя бе завидна по причина на добрите заплати, които плащаше компанията, а още повече по причина на свободния живот под защитата на френци и немци. Компанските чиновници в Турция живееха по-свободно от самите турски бейове.

Когато Каблешков заживял свободен живот при европейците, в него се пробудил напълно народният дух и ламтеж за свобода. Той започва всячески да се труди и помагал всякак, както можал, за народното свестяване и развиване. По негова инициатива се основало в Белово читалище, дето той често държал речи за просветляването на беловчени. В едно негово писмо до майка му, писано от Белово, едничкото запазено от многото патриотически писма от онова време до разни лица и до майка му, тогава председателка на Женското дружество в Конривщица, той, между друго, убеждава

майка си да убеди пък тя от своя страна членовете на Дружеството да отпуснат 100 – 200 гроша помощ за Македонската дружина в Цариград, „защото, казва Каблешков, тази част от нашето отечество е потънала в невежество и трябва да се свести, а за да се свести, трябва да ѝ се помага и морално, и материално, защото гърците, които нямат никакви права в Македония, са се заели да я погърчат и не жаят никакви средства за това“. Цялото това писмо е доста интересно. То рисува ясно патриотизма на Каблешкова и е желателно да се напечати цяло.¹⁰

През лятото на 1875 г., когато се подготвяше Заарското въстание¹¹, Каблешков, види се, е имал участие и поне знаел е за приготвянето, защото го виждаме да си дава, без някоя важна причина, оставката и поглед на търговец за гръски той обходил София, Пирот, Самоков с цел да изучи как отиват народните работи по тези места. Които са се срещали с него в София, разказват, че той е говорил пред всекиго свободно за народните работи, а пред по-верните си другари и приятели говорил, че е време вече да се освободим от турците. Той свирел на физхармоника, без да се стеснява от някого, народни песни в тогавашното младежко кафене на Трайковича¹².

От София Каблешков се завръща в Белово, отдето прибира вещите си и се завръща в Копривщица.

Каблешков често получавал писма от вуйка си, Ганчо Григоров, родом сопотненец, търговец в Букурещ, от

¹⁰ Братът на Тодор Каблешков, Стоян Каблешков, ми обеща да напечати както това писмо, тъй и някои още подробности, важни за описание живота на брата му. Негови писма навярно има и във вуйка му, Григоров, както и в други лица. Желателно е да се обнародват някои по-важни негови писма, ако има в някого такива – бел.авт.

¹¹ Става дума за Старозагорското въстание – бел.рег.

¹² Вероятно се има предвид ханът на Димитър Трайкович – бел.рег.

когото бил и насърчаван в дейността си. През есента на 1875 г. Каблешков ходил до Габрово, та изпробовал семейството на вуйка си за Букурещ.

В село като Копривщица, дето девет десети от мъжете не живеят зиме в селото, който и да дойде отвън, ако иска да прекара времето си по-леко и по-приятно, трябва непременно да се сдружи с учителите и с малцината младежи, които живеят зиме в селото. Каблешков в скоро време опозна всички учители и всички младежи. С бая Петка Бояджиев той се познавал още от първото си стоене в Копривщица. Каблешков беше обичен на всички, ако и да беше чорбаджийски син. Той мразеше изедниците чорбаджии, а баща си убеждаваше да се не носи по чорбаджийски, ами да живее по-добре с младежите и бедните хора, и баща му наистина беше се много изменил, не приличаше на другите чорбаджии.

При първите си още срещи с бая Петка и с други някои политически дейци Каблешков бе изказал желание да узнае дали се приготвя и в Копривщица нещо подобно на онова, което се приготвяше другаде. В първите си срещи той не бе честит да узнае нещо. Отначало съзаклятниците не му се доверяваха по две причини: първо, че той е чорбаджийски син и внук на Цока чорбаджи, и второ – че служеше при немците и френците, а те, всички знаехме, не са приятели на българите. След няколко срещи обаче Каблешков биде приет като верен човек и отпосле доказа, че му е било присърце народното дело, че той желае свободата на народа си, ако и неговите чичовци и деди да не са искали това.

Каблешков прекарваше една част от времето си, обучавайки се в стрелба. Той всякоя ден вършеше това. В желанието си да помогне по кой и да е начин за добиване каквито и да било, макар и малки, политически правдини за народа, Каблешков беше скроил и ни предлагаше та-

къв план: да се захване от Копривщица и да се приготви за пролетта въстание от жителите на балканските и околните и полски села на Средна гора. Въстаниците да се наредят на две или три чети от по 100 – 200 души, които да захванат здрави места в Стара планина и от там да нападнат турците, да правят пакости по турските села и да подигнат на въстание и други български села, които по-първо не са били приготвени за въстанието. Каблешков се наемаше да приготви всичко нужно за въстанието. Според неговото мнение въстанието ще има по-голяма важност, ако се докаже пред Европа, че то има съвършено местен характер. Планът на Каблешков не се свършваше до тук. Когато вече четите ще бъдат готови, за да излязат в Балкана, Каблешков ще да замине за Цариград и там, престорен на европейец, ще живее близо някъде, дето заминава често турският султан за разходка или за джамия, и ще търси случай да убие султана, защото се вярваше, че след смъртта на султан Азиса в Цариград ще настъпи анархия, тъй като имаше двама претенденти за турския престол: единият Азисовият син, а другият Мурат, на мястото на когото царуваше Азис. Цариградският смут ще предизвика намесването на европейците, които ще побързат да запазят своите поданици, а щом същевременно има и въстание в България, то по този начин ще могат да се извоюват какви-годе правдини.

Целта на Каблешкова дали би се постигнала, предначертаният му план дали беше добър, приспособим и уместен, нищо не мога да кажа, само припомням този факт, за да се види доколко Каблешков бе обзет от мисълта за освобождение на отечеството. Той обиколи дори някои села, за да види дали ще може да прокара скроения си план, ала той начаса захвърли всичко настрана, щом доби известие, че нови апостоли на свобо-

дата преминали от Влашко и че наскоро апостол ще посети и Копривщица, та трябва да му се приготви място. Писмено известие бе дошло до бая Петка, не-известно отде. Апостолът се очакваше с нетърпение.

На 12 срещу 13 януари през нощта дошъл апостолът откъм Старо Ново село¹³ и слязъл в къщата на Тодор Искров Душанов – налбантина. Тодор не бе запознат с народните работи, ала апостолът дошъл в неговата къща по препоръката на брата му Ненчо Искров Душанов, който живееше в Старо Ново село и се занимаваше също с налбантство в това село. Апостолът бил доведен в Копривщица от Харалампи, зет на Душанови. Този ден Тодор не бил в Копривщица. Щом дошъл апостолът, той проводил известие до Найдена Стоянов, главен учител в селото, да отиде при него. Найден същата нощ обадил на Каблешкова и те двамата намерили за по-добре да повикат апостола в друга къща, защото не се доверявали на домашните в Тодоровата къща. Те намерили за най-сгодно да се приеме апостолът в къщата на Танчо Шабанов, защото тя е по-отстранена. Танчо си има само една стара майка, па и той е верен на делото. Щом отишли те при Танча и му предложили, той начаса се съгласил и отишъл сам у Душанова, та взел апостола и го забел в къщата си, дето го чакали Найден и Каблешков. Апостолът се наричал Георги Бенковски, ала Танчо още при първата среща го познал, че той е копривщениецът Гаврил Хълтев, когото той виждал в Цариград през есента на 1875 г. Още из пътя Танчо казал на Бенковски, че го познава, но той отказвал, че е той Гаврил Хълтев и че е копривщениец, ала когато Танчо му обяснил за срещата си в Цариград, принудил се да признае, но молил Танча да не разправя пред другите за него, за да се не побърка на делото.

¹³ Старо Ново село – днешен Старосел – бел.ред.

Преди да започна да говоря за дейността на Бенковски, ще дам и за него, както за Каблешкова, едно кратко описание на живота му преди той да стане апостол. Тези сведения, вярвам, ще послужат при написване биографията на този юнак, ако ще бъде уместен някога с подробна биография.¹⁴

Гаврил Груев Хълтев (Георги Бенковски) е роден на Малка Св. Богородица (8 септември) около годините 1841 – 1843. Понеже няма записана някъде годината на раждането му, то не може и да се помни добре. Помнят домашните му деня на раждането му, но годината не помнят. Че той е роден около годините, които казах, се доказва освен от домашните му, още и от мнозина, които са живели с него и определят горе-долу възрастта му.

На 8-ата си година Хълтев останал сирак, без баща.

Той се е учил до 12-ата си година и свършил всичката наука, която се е преподавала тогава в Копривщица от гаскал Яким Груев¹⁵. Според разказването на негови другари съученици, той бил много способен, учел се много добре и желал да продължава да се учи и в Пловдив, ала сиромашията не му позволила, и той бил принуден да се заложи за занаята – терзия (шивач), който се изучавал тогава почти от всички копрившени.

На 12-ата си година Гаврил бил даден за три години чирак у селския терзия Филип, с прякор Терзията.

Чирашкия живот Хълтев прекарал, както го прекарвали всички терзийски и абаджийски чираци: ядели сух хляб, носели вода по цял ден, цепели дърва, държа-

---

¹⁴ Сведенията за живота на Хълтева съм черпил от сестра му 2-жа Куна Генчовица Шиндарска, Х. Лука, Х. Нейков, който е живял с него 12 години, от дядо Лулчо, който е живял в Ушак, от Мато Кривиралчов, от Бобе Доросиев и от други още копрившени, които или са живели с него, или са слушали за него – бел.авт.

¹⁵ Става дума за Йоаким Груев – бел.рег.

ли малките деца, ако майсторът имал такива, спели само по 4 – 5 часа в денонощието, слушали всичките калфи, сяко се покорявали на всички, никога не смеели да възразяват някому, нито пък да си дават мнението за нещо, и на всичко това отгоре, ако чиракът не извършел всичко, както трябва, бивал бит с ендезето¹⁶ и ножиците по няколко пъти на ден. Много тежък е бил животът на клетите терзии и абаджи.

Гаврил бил буйно навито момченце, както казва майсторът му, той не можал да търпи мъките на чиракълъка, но де да се дене, как да избяга, де ще намери хляба? Голям срам било за един чирак да избяга от майстора си. Гаврил бил принуден да търпи всичко.

Той бил вече на 15 години, когато свършил чиракълъка и майсторът му предложил 100 гроша заплата, за да му бъде калфа. Майка му се съгласила, ала Гаврил по никакъв начин не се съгласявал да повтори робството си. Наистина той сега щял да бъде по-свободен от къщите работи, защото главили нов чирак – доброволен роб, ала пък сега трябвало да свие крака и да работи по 18 – 20 часа в денонощие. На майка му никак не се искало да отпусне едничкия си син да отиде в чужбина, поне докле е още малък, ала непреклонността на сина накарала майката да отстъпи и отпуснала сина си да отиде в чужбина, но със зетя си – Генчо Шиндарът, който държал хан в гр. Оряхово. Тъй Гаврил отишъл в чужбина, в Оряхово.

В Оряхово Хълтев преживял една и половина година като слуга в хана на зетя си. Той се завърнал след това време в Копривщица, защото се поболял – тресло го. В Копривщица престоял половин година, докле го оставила треската.

---

¹⁶ Ендезе – дървена или метална линия, използвана като инструмент за измерване. Използва се за мярка за дължина, равна на един лакът – бел.рег.

Много се искало на Гаврила да отиде да търгува в Мала Азия и затова отишъл при Динчо Попадиин, за да изучи по-добре абаджийския занаят. Той стоял у Динча чирак един месец и пет месеца със заплаата.

Гаврил бил на 17 – 18-годишна възраст, когато Станьо Хрелката го приел за свой съдружник. Хрелката ходел да търгува в Мала Азия, в гр. Денизли. Гаврил бил още млад и с малък капитал, ала Станьо го приел за съдружник поради неговата пьргавост и отвореност.

Първ път той пътувал за Мала Азия с воловски кола – колата, които пренасяха в онези времена абаджийската стока от Копривщица до гр. Гелибол. Това пътешествие се продължавало обикновено 30 – 40 дения. Със стоката заедно пътували чираците, калфите и по-бедни майстори. Те качвали на колата само вещите си, а пътували пеша. От Гелибол по море отивали в Смирна, а от Смирна за 15 дения с камили и мулета пристигали в Денизли или пък кой където търгувал. По този начин нашите абаджии – анадоци, пристигали в местата, дето ще търгуват, най-малко след двумесечно пътуване. Търговците – майсторите, обикновено тръгвали със своите анадолски хатове¹⁷ един месец след изпращане на стоката, чираците и калфите пристигали заедно в определените си места. При първото си пътуване Хълтев пътувал с колата, защото бил още беден и си нямал хат.

В разстояние на 4 години, от 1859 – 1860 до 1864 г., той се завръщал два пъти в Копривщица. Всяко дохождане той е означавал с нещо такова, което мирни хора, покорни глави не вършат. При първото си дохождане устроил дружина от момци луди-млади като него, та отишли с червен байрак на черковището (Гьола) „Св. Спас“, местност всрег Средна гора, дето всяка година ходят много

¹⁷ Хат е форма на „ат“ – жребец – бел.рег.

набожни хора от околните села на поклонение. Там един турски стражарин поискал да приберат байрака, ала, по надумването на Гаврила, жандаринът бил набит добре, подвиг такъв, какъвто в онова време се наказвал много строго. Дружината се върнала в селото с пряпораца, мюдюринът повикал Гаврила и искал да го затвори, но другарите му и някои от първенците отишли при мюдюринна и потъркали скандала.

При второто си дохождане той вече си имал хат и бил много сербез (свободен). Когато на есента решил да си отиде, той повикал свирачите цигани да му свирят при изпращането. Някои другци, види се, по-сербез от него, поискали да му отнемат свирачите, но сами не могли да се явят пред него, та надумали селските жандарми турци, които обикновено се намират при изпращането на търговците, за да изкарат по някоя пара подарък, да отнемат Гаврилу свирачите. Жандарите заповядали на свирачите да не свирят, Хълтев казал на жандарите, че нямат право да се бъркат, жандарите поискали да упражнят властта си над раята, подигнал се скандал и Хълтев бил принуден да се завърне в селото при мюдюринна, който го затворил в затвора, гето престоял 1 – 2 часа и бил освободен по настояването на някои селски първенци, но този път били спуснати в ръката на агата няколко меджидии¹⁸. Щом се освободил, Хълтев още в същия ден си заминал от Копривщица, ако и да било вече късно. Този път той се заклел, че няма вече да се завръща в Копривщица, и прибавил, че той вечно ще отмъщава на турците, защото те стесняват свободата на народа. Тези му думи, освен от домашните му, потвърждават се и от мнозина негови другари, които са били с него в това време.

¹⁸ Меджидие – стара турска монета. Златното меджидие е равно на 100 каруша, а сребърното (бяло) на 20 – бел.рег.

До 1865 г. Хълтев и ортакът му Хрелката се занимавали само с абаджилъка. Според обичая в Мала Азия, щом отивали есен абаджиите, разпродавали повече от стоката си на тамошните турци и зебеци¹⁹, без да земат пет пари от някого, а през зимата ходели от село в село, та събирали вересиите си и продавали стока по пазарите.

Както Хрелката, тъй и Хълтев си купили най-хубави анадолски хатове. Хълтевият хат се отличавал между всички. Той бил украсен най-изящно. На гърдите му висял златен пендар с надпис „машаллах“ (слава на Вишня). Много обичал Хълтев салтаната. Когато пътувал по селата помежду турците, той се обличал със зебешки грехи, тъй като с такова облекло могло да се пътува по-свободно. И съдружникът му Станьо носел зебешки грехи, но не бил такъв буен като другаря си. Хатовете си хранели със стафида. Помежду турците и зебеците те минавали за арнаути турци.

От 1865 – 1870 г. Хълтев и другарят му освен с абаджилък занимавали се и със събиране на афион²⁰, който продавали в Смирна.

Около 1870 г. Хълтев бил в много добри отношения с двама прочути разбойници арнаути: Скълюман и Юсеин. Те имали свои шайки зебеци, които убивали и обирали търговците по пътищата. Тези двамата разбойници живеели повече в градовете като търговци и като узнавали, че някой търговец ще заминува за някъде с пари, обаждали на своите шайки, та го пресрещали, обирали го и ако им се противял, убивали го. Понеже Хълтев дружил с тези хайдутци, то нито той, нито другарят му Станьо бивали пресрещани, а според тях и всички други копривщени. Те много почитали Хълтева и го ува-

¹⁹. Зебек – леко въоръжен войник – бел.ред.

²⁰. Афион – градински мак – бел.ред.

жавали заради юначеството и приликата му. Един път само се отпуснали пред него и се хвалели, че те убили коптивщенина Лукан Куйлек, но когато узнали, че той бил приятел на Хълтева, съжаливали за станалото, ала изгубеното не се връщало. Хълтев обаче не можел да им прости това престъпление и намислил да им отмъсти, обаче не сполучил. По причина на другаруването му с тези арнаути някои говорят, че той бил хайдутувал по Мала Азия. Това засега не може да се докаже. Повече е вярно, че той не е хайдутувал.

Все около 1867 – 1870 г. дошли в Денизли 4 души българи: Димитър (наричан още и Христо) от Калофер, Юсеф (псевдоним) от Велико Търново, Яко от Пазарджик, син на поп Ивана, Панайот също от Пазарджик. Тези българи се показвали за въстаници, избягали от преследванията на турците, но повече нищо не се знаело за тях, защото не казвали никому нищо за своето минало. От тези четирима: Яко работил при арабаджиите²¹, Димитър станал преносвач на поща, Юсеф нищо не работел, а Панайот правел суджуци. Хълтев постоянно дружил с тези българи, те му били добри приятели. Той навярно е знаел по-подробно за тяхното минало.²²

През 1870 – 1873 г. те закупували и десетъка на граг Ушак и околността му. В тази работа имали за съдружник и някой си Михалаки от Татар Пазарджик, който живеел в гр. Ушак. Хълтев и Хрелката били честни хора, пъргави и юнаци за работа, а Михалаки бил недотам прав човек. Той ги изиграл, както казват, в сметките и в 1873 г. загубата им надминавала и по-напрешните им печалби, и капитала им и те пропагнали съвършено,

²¹ Арабаджия – човек, занимаващ се с поправка на коли, каруци, както и с превозване на товари с кола – бел.рег.

²² Юсеф по-после отишъл в гр. Александрия, дето и сега се намервал, а Димитър (Христо), според разказването на Х. Лука, се намервал в Пловдив. Той имал брат Иванчо (Къраасъ) и зет Петър Стамадоолу – бел.авт.

тъй че не могли да заплатят вносовете си на правителството и били повикани в Смирна²³ пред съдилището, за да дадат сметките си. Те се съдили няколко месеца, додето съвсем оголели.

След като се опропастил, Станьо се решил да се завърне пак в Денузли и да захване отново да печели. Той канил и Хълтева, но той категорично отказал. Той се закарнал да стане хайдутин бунтовник и да си отмъщава на турците за тяхната несправедливост.

Станьо и Михалаки си отишли по местата си, а Хълтев останал в Смирна, и не се знае как е сполучил чрез своите приятели персийци (аджеми), които живеели в Смирна, да се сдобие с персийски паспорт, и бил назначен на някаква видна служба при персийския консул в Ангора²⁴. Той ходил по службата си в Денузли, Назъли, Къйпазар, Чал, Ушак и Айдън, облечен в хубава персийска форма, представял се пред българите за персийски консул, а пък персийците, живеещи в тези градове, му отдавали голяма чест. Това много повдигнало славата на Хълтева по онези места.

Кога е постъпил Хълтев на служба при персийския консул и колко е служил, не може да се определи точно, но се предполага, че все трябва да е служил около една година. През лятото и през есента на 1874 г. Хълтев, преторен на турски ходжа, заминал през Бейпазар, дето търгувал Рашко Куйлек. Рашко го познал, но Хълтев не искал да се изкаже изпърво, а после се признал, че той е Хълтев, и молил Куйлека да не обажда никому за неговото заминаване, и скоро си заминал. Как разправят абаджиите, отпосле той бил много дирен, но неизвестно защо. В Смирна той пристигнал като турчин. Лука Шушулов разказва, че той дошъл

²³ Смирна – днешен Измир – бел.рег.

²⁴ Ангора – днешна Анкара – бел.рег.

в Смирна, престорен на турчин, и заедно с друг един турчин се показал като продавач на говеда. Той бил излъгал тогова турчина, та станал съдружник на говедата, и когато ги продали, той взел по-голямата част от парите и не се вестил вече – избягал. От Смирна той отишъл в Цариград, но там не живял дълго, защото се боял, а отишъл в град Лом при зетя си Генчо Шиндарът, който тогава държал хан в този град. Това е било около края на 1874 г. При зетя си стоял 2 – 3 месеца. Зет му го канил да се залови за работа и да не се бои, защото там е далеч от Анадола, но той му казал, че не искал да захваща никаква работа, а желал да стане бунтовник и да си отмъщава на турците за техните варварщини. Зет му се уплашил да не пострада покрай него, та побързал да го изпрати във Влашко. Преди да замине за Влашко, той писал до майка си писмо, което било заобиколено с черно мастило и отгоду имало черен кръст. Сестра му не може да си спомни нещо от съдържанието на писмото, но навярно той с това е искал да каже на майка си и на сестрите си, че отива във Влашко и ще умре за свободата на народа.

Щом стъпил във Влашко, Хълтев отишъл в Букурещ, запознал се със съотечественика си Каравелова, който му дал няколко патриотически урока, и Хълтев станал един от най-пламенните роголюбци; в него загоряло желанието да помогне на народа с каквото би можел. Покрай Каравелова той се запознал с мнозина въстаници, а най-доверен му е бил Стоян Заимов, който добре е познавал Хълтева, обичал го е и го е препоръчвал на другите въстаници и апостоли. Заимов ще може да ни каже както за живота му във Влашко, тъй и за ходенето му в Цариград през есента на 1875 г., с каква цел е било то, и въобще той много

ще помогне, за да се разкрие Бенковски, преди той да стане апостол.

Според Захарий Стоянов Бенковски е бил препоръчан от Заимова за помощник на Волова, който бил определен за апостол на IV въстанишки окръг. Не зная какво е било разпореждането на апостоли при издаване препоръчителните им писма, но Хълтев – Бенковски – притежаваше пълномощно на същ апостол, а не на помощник-апостол. Тези работи ще се надяваме да се обяснят от лицата, които са участвали при тези разпоредби.

Хълтев е бил помощник на Волова. Волов бе човек със средно образование, но нямаше тая решителност и пързавина на Хълтева. Предаден от сърце и гуша на делото, Хълтев минаваше помежду населението за апостол, а Волов се считаше за негов помощник. Когато и да попитате от участниците на Копривщенското въстание през 1876 г., всеки ще ви каже, че Бенковски беше апостолът, войводата, а Волов беше неговият помощник. За дължност обаче считам да спомена тук, че Бенковски не вършеше нищо, преди да вземе съгласието и на Волова. В последните дни на приготовленията обаче, когато Хълтев видя, че всички гледат на него, той почна да диктаторства, ала в онези времена надали можеше и другояче.

На 12 януари през нощта Хълтев се запознал с Каблешкова и Найдена в Танчовата къща. По Танчово настояване Хълтев бил принуден да се признае и пред Каблешкова и Найдена, че е копривщенин. След като вечеряли, всички преспали в Танчови. На сутринта Танчо обади на бая Петка за дохождането на апостола и бай Петко начаса отишъл при него. Апостолът обяснил пред събраните четворица, че той много се надявал на Копривщица и Панагюрище. Той бил ходил в

Клисура, Сопот, Старо Ново село, но никъде не успял да състави комитет: всички казвали, че са готови, но искат да видят, че в тази работа са влезли Копривщица, Панагюрище и други по-големи села. Бай Петко бил задължен да покани за вечерта 12 души, които да съставят комитета. Още същия ден на плагне, когато се завръщах от училището, бай Петко ми обади новината и ме покани да присъствам вечерта на събранието, дето щеше да се състави комитетът.

Вечерта на 13 срещу 14 януари трябваше да се състави комитетът. Макар и да бях поканен, аз не присъствах на това събрание по едно недоразумение. Подир обяд, по желание на апостола, трябвало да отиде някой в Стрелча и Панагюрище, за да приготви място за приемането му. За такъв бил избран бая Петко, защото нямаше друг, който да извърши работата. Бая Петко заминал подир обяд за Стрелча и Панагюрище, аз пък трябваше да отида в Танчови с бая Петка, защото не знаех къщата, па и тъй бяхме се наговорили. Вечерта, като не дойде бая Петко да ме повика, бях в голямо недоумение за извършеното. Плаших се да няма някакво предателство. Сутринта рано, преди да отида в училището, потърсих бая Петка, но ми казаха, че го нямало в село, аз още повече се усъмних и отидох при Каблешкова. Щом ме видя Каблешков, укори ме, защото не съм присъствал снощи на събранието. Аз му обясних причината; лесно се разбрахме. Разпитах Каблешкова и той ми обясни какво са извършили вечерта.

На 13-и вечерта се събрали при апостола 10 души: 1) Поп Никола Белчов, 2) Найден П. Стоянов – главен учител, 3) Танчо Шабанов – кафеджия, 4) Цоко Будин – търговец и стар член в комитета, 5) Нешо Брайков – учи-